

ДО ПИТАННЯ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ САМОЕФЕКТИВНОСТІ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ У ГАЛУЗІ МИСТЕЦЬКОЇ ОСВІТИ

Т. Кремешна

Резюме. Проблема педагогічної самоефективності тісно пов'язана з проблемою пошуку нових шляхів вдосконалення педагогічної діяльності. Враховуючи практику педагогічної роботи й сучасні умови нашого буття, одним із можливих і перспективних шляхів підвищення рівня професіоналізму та конкурентоспроможності майбутнього педагога є підвищення його педагогічної самоефективності. У статті розглядається проблема формування педагогічної самоефективності майбутніх учителів музики. Автор досліджує проблему формування педагогічної самоефективності студентів, розкриває сутність даного поняття, його структуру, визначає шляхи формування професійної самоефективності майбутніх педагогів-музикантів.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Сьогодні ні у кого не викликає сумніву той факт, що компетентність, професіоналізм, духовна культура вчителя у значній мірі визначає рівень освіченості та особистісні якості його учнів. Тому вимога підвищення ефективності професійної діяльності педагога завжди присутня у державних нормативних документах та законодавчих актах, які порушують питання про ефективність учителя, його професійну компетентність, які, у свою чергу, є універсальним мірилом успішної діяльності будь-якого освітнього закладу.

Аналіз процесу професійного зростання майбутнього педагога доводить, що його здатність ефективно виконувати свої функції та сприяти розвитку особистості дитини відбувається при усвідомленні ним власних можливостей, прийнятті професійної діяльності як бажаної та доцільної сфери самореалізації. Ефективність професійного зростання залежить перш за все від внутрішньої активності особистості, активізації таких регуляторів, як ціннісна орієнтація, мотиви діяльності, ініціатива у подоланні професійних ускладнень. Тому, на наш погляд, одним із завдань сучасної педагогічної освіти є формування педагогічної самоефективності майбутніх учителів, яка полягає не лише у наявності знань і вмінь, а й належить до сфери складних особистісних утворень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання даної проблеми. Самоефективність впливає і знаходить своє обґрунтування в теорії «соціального наuczіння» американського психолога А. Бандури наприкінці 70-х років минулого століття і активно розробляється ним та його послідовниками Д. Роттером, Зіммерманом, Мартінес-Понсом протягом останніх тридцяти років. А. Бандура вважає, що концепція самоефективності відноситься до вміння людей усвідомлювати свої здібності вибудовувати поведінку, яка б відповідала специфічному завданню або ситуації, та розглядає самоефективність як віру індивіда у власну здатність справитися з діяльністю, яка веде до досягнення певного результату [1]. На нашу думку, самоефективність виникає із вольової функції свідомості, яка ставить перед нами важливе завдання – зробити себе компетентним у долаті життєвих ускладнень.

Не зважаючи на те, що широка педагогічна спадщина не містить спеціальних досліджень, присвячених педагогічній самоефективності, у наш час українськими та зарубіжними науковцями широко досліджується проблема підготовки висококомпетентного, ефективного вчителя. Так, вчені В. Адольф, І. Бех, Т. Браже, С. Гончаренко, І. Зязюн, Н. Ничкало, та ін. досліджують проблему формування професійної компетентності вчителя. Психолого-педагогічним проблемам становлення майбутніх учителів належать роботи А. Богуш, І. Богданової, Е. Карпової, Н. Кічук, Н. Кузьміної, З. Курлянд, А. Линенко, В. Семиченко, В. Сластьоніна, Р. Хмелюк, О. Цокур, та ін. Важко переоцінити науковий доробок українських учених, чиї дослідження присвячені підготовці майбутніх учителів у галузі мистецької освіти. Це В. Дряпіка, О. Демянчук, Т. Завадська, Л. Коваль, Л. Масол, Н. Миропольська, О. Олексюк, Г. Падалка, О. Ростовський, О. Рудницька, О. Щолокова та ін.

Слід зазначити, що в останній час проблема самоефективності зацікавила науковців у різних галузях знань, що свідчить про важливість та актуальність зазначеної дефініції, а саме: педагогіка (В. Латишев, П. Корнієнко, Т. Хорошко, Л. Мальц, А. Федосєєва, В. Солнцева та ін.), психологія (Н. Назаренко, Н. Трофімова, М. Енеєва, Д. Майєрс та ін.), соціальна психологія (О. Опаріна, Т. Вольфовська та ін.), управлінська сфера (Г. Косих, І. Лотова), інформаційні технології (В. Венкатеш), також активно досліджується вплив самоефективності на здоров'я особистості, педагога зокрема (Л. Мірзаянова, Т. Маланьїната ін.).

Мета статті полягає у визначенні сутності та структури педагогічної самоефективності майбутніх учителів музики, визначенні деяких шляхів формування професійної самоефективності майбутніх педагогів.

Виклад основного матеріалу. Загалом, самоефективність розглядають як переконання індивіда в тому, що він здатен успішно здійснити поведінку, необхідну для досягнення очікуваного результату. Важливо зазначити, що самоефективність є особистісною характеристикою, а не характеристикою діяльності, де ефективність визначається лише об'єктивно, як відношення затрат до отриманого результату. Таким чином, проблема самоефективності тісно пов'язана з важливими властивостями і здібностями особистості в процесі її професійного становлення і розвитку.

Під педагогічною самоефективністю майбутнього вчителя музики ми розуміємо інтегративне утворення, яке виражається у його впевненості у власній професійній компетентності, здатності продуктивно здійснювати педагогічну діяльність, обираючи засоби педагогічного впливу, що забезпечують успішне досягнення поставлених цілей навчально-виховного процесу.

Розуміння феномена педагогічної самоефективності вимагає розгляду його структури. Так, на нашу думку, педагогічна самоефективність майбутніх учителів музики складається з таких компонентів: змістово-процесуального, особистісного, поведінкового. Розглянемо кожен з компонентів та проаналізуємо його вплив на формування педагогічної самоефективності.

Як зазначає А. Бандура, самоефективність – це центральна й важлива детермінанта людської поведінки, яка полягає у впевненості людини у власній компетентності, здатності виконати ту чи іншу справу. Тому першим компонентом педагогічної самоефективності є *змістово-процесуальний*. Почуття впевненості людини в собі, відсутності сумніву в досягненні мети, здатність мислити творчо, саморефлексивно і критично ґрунтується на досвіді і знаннях. Базуючись на цьому ми вважаємо, що в контексті педагогічної самоефективності першочергового значення набуває професійна компетентність майбутніх учителів музики, яка дає їм можливість виконувати педагогічну діяльність на високому рівні.

Як відомо, під компетентністю людини педагога розуміють спеціально структуровані (організовані) набори знань, умінь, навичок і ставлень, що їх набувають у процесі навчання. Вони дозволяють людині ідентифікувати і розв'язувати незалежно від ситуації проблеми, характерні для певної сфери діяльності [9]. Професійна компетентність є основою для постійного самовдосконалення майбутніх педагогів, переосмислення ними власної педагогічної діяльності, що зумовлює високий рівень професійної мобільності студентів, яка проявляється в їх здібності швидко й ефективно орієнтуватися у різноманітних педагогічних ситуаціях, продуктивно здійснювати означену діяльність, адекватно розв'язувати педагогічні задачі.

Обираючи другий, *особистісний* компонент педагогічної самоефективності майбутніх учителів музики, ми брали до уваги припущення А. Бандури [3], В. Ковальова [6], В. Семиченко [10] та ін., що позитивна мотивація людини на виконання певної діяльності може суттєво підвищити самоефективність. Тож, ми зробили припущення, що педагогічна самоефективність залежить від спонукань, які лежать в основі обрання студентом професії вчителя музики. Тож розглянемо ті групи мотивів, які сприяють педагогічній самоефективності.

У процесі діяльності людини виокремлюють дві групи мотивів – це зовнішні і внутрішні мотиви. Так, зовнішні пов'язані з урахуванням різних чинників зовнішнього впливу (мотиви-стимули), які в свою чергу поділяються на позитивні – матеріальні, просування в роботі, схвалення колективу, престиж, та інші, та негативні – покарання, критика, осуд та інші санкції негативного характеру. Внутрішня мотивація – це мотивація, джерелом якої є сама особистість, її внутрішній світ, а саме: морально-духовні характеристики, особливості світогляду, ціннісні орієнтації. Таким чином, внутрішня мотивація на педагогічну діяльність породжується самою людиною, змістом цієї діяльності: її суспільною значущістю, задоволеністю завдяки можливості виявляти в ній творчість тощо. Необхідно підкреслити, що саме внутрішні мотиви стимулюють до удосконалення педагогічної майстерності, до покращення індивідуальних знань та здібностей, що сприяє педагогічній самоефективності.

Важливу роль у формуванні педагогічної самоефективності відіграє самооцінка майбутніми вчителями музики професійно необхідних знань та особистісних якостей, умінь, цілей поведінки, своїх сил і можливостей, необхідних для здійснення педагогічної діяльності. Очевидно, що рівень самооцінки впливатиме і на здатність майбутніх педагогів-музикантів самостійно та творчо виконувати педагогічну роботу.

Як зазначає Д. Корі, самооцінка відноситься до того, яку думку складає про себе людина, включаючи ступінь самоповаги та самоприйняття. Самооцінка відображає почуття особистої цінності та компетентності. Науковець підкреслює, що самооцінка пов'язана з особистою ідентичністю. Так, наявність самоприйняття безпосередньо пов'язана з «ідентичністю успіху», в той час як його відсутність – з «ідентичністю невдачі» [7], що доводить важливу роль адекватної самооцінки в процесі формування самоефективного та творчого педагога.

Розглянемо види самооцінки, притаманні студентам, та їх вплив на професійну самоєфективність останніх. Так, студенти із завищеною самооцінкою характеризуються впевненістю у своїй винятковості та досконалості, з ними досить важко спілкуватись, так як вони не готові слухати інших, сприймати сигнали ззовні, які вимагають певних змін у їх поведінці.

Низька самооцінка властива студентам, схильним сумніватись у всьому, сприймати на свій рахунок усі зауваження, незадоволення інших людей, переживати й турбуватись із-за незначних приводів. Такі наслідки заниженої самооцінки мають суттєвий вплив на їхню професійну самоєфективність. Низька самооцінка продукує страх, емоційну напруженість учителя, руйнує попереднє планування діяльності, рефлексивну оцінку умов її протікання, і відповідно, всю систему майбутньої діяльності.

Для студентів з адекватною самооцінкою характерне реальне оцінювання себе, бачення як власних позитивних якостей, так і недоліків, здатність правильно реагувати на обставини. Приймаючи до уваги сигнали ззовні, вони можуть змінюватись і самоудосконалюватись. Як успіхи, так і невдачі сприймають адекватно, доходять адекватних висновків, вчаться на своїх і чужих помилках, готові сприймати нові враження, знання, набувати досвіду, що допомагає їм ствердитись на новому якісному рівні.

На важливій ролі адекватної самооцінки в досягненні самоєфективності людини наголошує Н. Бранден [5]. Він аналізує прояви, які характерні для людей з означеною самооцінкою. Серед них: обличчя, манера розмови та рухи виражають задоволення життям; такі люди легко, прямо й відверто говорять про переваги та недоліки (демонструють дружнє ставлення до фактів); відкриті до критики та визнають власні помилки, оскільки самооцінка не прив'язана до образу «досконалості»; словам та рухам характерні легкість, спонтанність, що свідчить про відсутність боротьби із самим собою; спостерігається допитливість та відкритість щодо нових ідей, досвіду, нових можливостей у житті; якщо є почуття тривоги та небезпеки, то вони менш приголомшливі, оскільки їх прийняття та управління ними не сприймається як щось дуже складне; у реакціях на непередбачувані ситуації присутня гнучкість, здатність до їх творчого вирішення, що проявляється у винахідливості, оскільки існує довіра до себе, а життя не розглядається як некерований процес; стверджуюча (не агресивна) поведінка себе та інших, сприймається з комфортом; є здатність зберігати гармонійність та гідність в умовах стресу. Таким чином, саме адекватна самооцінка студента стає витокom його самовдосконалення, забезпечує саморозвиток особистості, його самоактуалізацію, сприяє розкриттю професійного потенціалу, має розвивальний вплив на особистість.

За визначенням А. Бандури, будь-який спосіб, що знизить емоційну напругу, підвищить самооцінку, рівень впевненості у собі, віру людини в свою здатність справитись з проблемою, а отже сприятиме підвищенню рівня самоєфективності [2]. Виходячи з цього положення ми обрали третій, *поведінковий* компонент, до складу якого віднесли емоційну усталеність. Лише впевнений у собі та духовно розвинений педагог здатен отримувати задоволення від своєї професії, володіє високим рівнем працездатності, активності, творчості, прагне до самовдосконалення.

Нижче пропонуємо розглянути форми організації спецкурсу «Формування професійної самоєфективності майбутніх педагогів», які розроблені з урахуванням вищевикладених положень, та направлені на формування педагогічної самоєфективності студентів. Основна мета спецкурсу полягає в активізації у майбутніх учителів потреби у педагогічній самоєфективності, розумінні значущості даного конструкту у здійсненні майбутньої професійної діяльності. Спецкурс включає у себе різні форми навчання студентів: лекції, семінари, практичні заняття, а також нетрадиційні: оргдіалоги, семінари на тему «Захист педагогічної ідеї», ділові та рольові ігри, аутогенні тренування.

Так, лекційний курс дозволяє студентам оволодіти теоретичними науковими знаннями, необхідними для формування педагогічної самоєфективності. Серед них: «Виникнення теорії самоєфективності, сутність поняття»; «Роль та значення педагогічної самоєфективності у професійній діяльності вчителя»; «Педагогічна компетентність вчителя музики як компонент його професійної самоєфективності»; «Здатність до рефлексії – основна умова ефективної діяльності»; «Роль емоційної усталеності у процесі формування педагогічної самоєфективності»; «Я-концепція учителя та його педагогічні настанови». При цьому, особлива увага повинна звертатись на те, щоб студентів зацікавив матеріал, який був пов'язаний з педагогічною самоєфективністю та усвідомленням її ролі у педагогічній діяльності.

Використання нетрадиційних форм навчання у процесі реалізації спецкурсу сприяє формуванню ціннісного ставлення майбутніх учителів до педагогічної самоєфективності, набуттю знань, необхідних для означеного конструкту. Важливо зазначити, що нетрадиційні форми навчання розвивають упевненість студентів, самостійність, вміння відстоювати власну думку.

Наприклад, готуючись до семінарського заняття на тему «Захист педагогічної ідеї», окрема група студентів, яка організовується попередньо, має завдання вибрати з науково-педагогічної літератури та використовуючи мережу Інтернет інформацію, присвячену професійній компетентності вчителя музики у

вітчизняних та зарубіжних дослідженнях. Опрацьований матеріал оформлюється у тезисному варіанті, пропонуються рекомендовані списки літератури. У ході захисту студенти розповідають про сутність даної ідеї, як вона викладається в статтях, розкривають її позитивні сторони. Після цього доповідачі відстоюють власні позиції, вислуховуючи питання та зауваження від своїх колег. Слід звернути увагу, що такі форми роботи дозволяють зацікавити студентів, створити позитивну мотивацію на оволодіння педагогічною самоефективністю.

Під час реалізації спецкурсу важливе місце відводиться практичним заняттям та самостійній роботі студентів, що дозволяє майбутнім учителям вдосконалювати та використовувати на практиці засвоєні знання та уявлення, а також формувати нові вміння, необхідні для оволодіння педагогічною самоефективністю. Так, на практичних заняттях та у процесі самостійної роботи студентам пропонується ознайомитись з вправами саморегуляції емоційних станів, оволодіти прийомами подолання негативних емоцій, складання формул самонавіювання, аутогенними тренуваннями. Це сприяє їхній орієнтації у власних психічних станах, здатності до управління ними, дає можливість ефективно управляти собою з метою досягнення успіху в навчальній діяльності, сприяє підвищенню рівня педагогічної самоефективності. Також на практичних заняттях спецкурсу студентам пропонується виконати вправи, які допомагають їм виявити власні позитивні сторони, сприяють підвищенню впевненості у собі. Серед них: «Контраргументи», «Уявіть себе дитиною», «Переваги», «Сприйняття життя». Значне місце відводиться ігровим формам навчання. На нашу думку, важлива роль педагогічних ігор полягає в тому, що вони сприяють створенню значущих для їх учасників ситуацій, діяльнісному сприйманню студентами майбутньої професії, на відміну від споглядального. Адже педагогічна самоефективність та ціннісна свідомість у значній мірі залежить від набуття студентами професійно-педагогічного досвіду. Отже, організація спецкурсу є одним із шляхів, який вирішує важливі завдання формування педагогічної самоефективності. Він спрямований на формування ціннісного відношення майбутніх учителів до професійної самоефективності, розвиток педагогічних здібностей студентів, набуття ними необхідних знань про дане утворення та усвідомлення його ролі у педагогічній праці.

Висновки. Таким чином, педагогічна самоефективність майбутніх учителів музики є важливим та необхідним особистісним утворенням, передбачає поєднання та взаємодію професійної компетентності, мотивації на педагогічну діяльність, адекватної самооцінки, що у свою чергу сприяють формуванню творчих якостей та професійної самостійності майбутнього фахівця у галузі мистецької освіти.

ЛІТЕРАТУРА

1. Bandura, A. (1995). Exercise of personal and collective efficacy in changing societies. In A. Bandura (Ed.), *Self efficacy in changing societies*. New York: Cambridge University Press.
2. Bandura A. Perceived Self-Efficacy in Cognitive Development and Functioning // *Educational Psychologist*. 1993. Vol. 28 (2). P. 117 – 148.
3. Бандура А. Теория социального научения / Альберт Бандура. – СПб.: Евразия, 2000. – 320 с.
4. Большой толковый психологический словарь. Т. 2. пер. с англ. / Ребер А. – ООО «Издательство АСТ»; Издательство «Вече», 2003. – 560с.
5. Бранден Н. Мощь самооценки: <http://www.psyline.ru>.
6. Ковалев В.И. Мотивы поведения и деятельности / В. И. Ковалев. – М.: Наука, 1988. – 192 с.
7. Корсини Р., Ауэрбах А. Психологическая энциклопедия: <http://www.Sport.ru>.
8. Маслоу А. Теория метамотивации: биологические корни ценностей жизни / Абрахам Маслоу – М., Смысл, 1999.
9. Педагогічний словник за ред. Ярмаченка М. Д. – К.: «Педагогічна думка», 2001. – 445 с.
10. Семиченко В.А. Проблемы мотивации поведения и деятельности человека. Модульный курс психологии. Модуль «Направленность» (Лекции, практические занятия, задания для самостоятельной работы) / В. А. Семиченко. – К.: Миллениум, 2004. – 521 с.